

Nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży

Celem niniejszej pracy jest ukazanie powszechnego problemu w naszym społeczeństwie, jakim jest nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Prowadzi ono do utrwalenia negatywnych wzorców zachowania, a w dalszym postępowaniu prowadzi do konfliktu z prawem, jak również do czynów przestępczych. Warto zastanowić się nad przyczynami takich zachowań ze względu na dobro jednostki jak i społeczeństwa.

1. Objawy nieprzystosowania społecznego

Socjalizacja jest dość popularnym terminem nauk społecznych. Można ją zawęzić do terminu uspołecznienie lub w szerszym znaczeniu jako proces, który wprowadza jednostkę do aktywnego udziału w życiu społecznym. Jest to złożony proces w trakcie którego osoba gromadzi doświadczenie społeczne, wrasta w kulturę swojej społeczności, uczy się funkcjonowania w niej, wchodzi w role społeczne, jak również kształtuje swoją osobowość. Człowiek pod wpływem oddziaływań socjalizujących z istoty biologicznej staje się istotą w pełni społeczną (Kozaczuk, 2006, s.9).

Młodego człowieka cechuje dynamizm, nastawienie na rozwój, zmiany oraz tendencje do coraz pełniejszego zaspokajania potrzeb. Natomiast spotyka się on ze światem dorosłych, który jest nastawiony na stabilizację społeczną, gdzie dominuje o wiele bardziej potrzeba bezpieczeństwa, niż ryzyko związane z przekształceniem. Pomimo tych dwóch różnych orientacji młodzież wchodząc w „dorosłe życie” stabilizuje się i konflikt pokoleń przesuwają się na inną młodszą generację. Oznacza to, że czas buntu i szybkich zmian jest przejściowy. Można powiedzieć z niewielkim ryzykiem błędu, że nieprzystosowanie społeczne młodzieży jest zjawiskiem normalnym (Pytka, 2000, s. 88-89).

Najczęstszymi wskaźnikami nieprzystosowania społecznego młodzieży, które budzą niepokój ze względu na konsekwencje społeczne, są tzw. zachowania antagonistyczno-destruktywne, będące wyrazem konfliktu jednostki ze społeczeństwem. Pozostają one w wyraźnej opozycji do wartości społecznych oraz norm obyczajowych, moralnych i prawnych, a ich celem jest szeroko rozumiana destrukcja istniejącego ładu społecznego. Objawami nieprzystosowania społecznego młodzieży są negatywne i nieadekwatne reakcje na wymagania i nakazy zawarte w przypisanych jej rolach społecznych – dziecka w rodzinie, kolegi w grupie rówieśniczej czy zabawowej, ucznia w szkole, pracownika w zakładzie pracy itp. Chodzi głównie o te role, które są najważniejsze z punktu widzenia organizacji, jaką jest społeczeństwo rozwijające się (Pytka, 2000, s. 90-91).

Osoby takie, aby zabezpieczyć swoje interesy życiowe używają siły i przemocy kosztem interesu społecznego, który jest zabezpieczony przez prawo i obyczaje (Szczęsny, 2003, s. 31). Młodzież nieprzystosowaną społecznie cechuje niezdolność do tworzenia i utrzymywanie stałej więzi z innymi ludźmi (Pytka, 2000, s. 95).

Inaczej zestaw negatywnych zachowań dzieci, które mogą prowadzić do zaburzeń w późniejszym okresie przedstawił Robins, a są to:

(...) kradzieże i akty wandalizmu, sprzeciwianie się autorytetom, przemoc fizyczna, nadmierna impulsywność, przedwczesne picie alkoholu, przedwczesna aktywność seksualna, ucieczki z domu, wagary, kłamstwo oraz okrucieństwo wobec zwierząt (Radochoński, 2000, s. 45).

2. Koncepcje niedostosowania społecznego i zagrożenia nim

W Polsce termin niedostosowanie społeczne młodzieży jako pierwsza wprowadziła Maria Grzegorzewska i wyróżniła cechy zachowania dziecka:

- negatywne tendencje społeczne,
- odwrócenie zainteresowań od wartości pozytywnych do podejmowania działań destruktywnych,
- podziw i zainteresowanie czynami uchodzącymi za złe,
- cynizm i brawura (Szczęsny, 2003, s. 29).

Jednak sam termin niedostosowania społecznego można różnie rozumieć i używać, dlatego warto podkreślić ujęcie ogólne dla lepszego zrozumienia jego istoty, która polega na realizacji przez jednostkę egoistycznych interesów życiowych z użyciem przemocy niszczącej więzi i stosunki międzyludzkie, które są konieczne dla dobrego funkcjonowania społeczeństwa. Można powiedzieć, że pojęcie niedostosowanie społeczne jest pojęciem „rozmytym”.

Nie jest tak, że ktoś albo nie jest, albo jest nieprzystosowany społecznie. To abstrakcyjny sposób myślenia, daleki od rzeczywistości. W konkretnym przypadku ktoś może być nieprzystosowanym w pewnym zakresie, a przystosowany w innym. Nie ma w realnym życiu społecznym osób totalnie przystosowanych i absolutnie nieprzystosowanych – takie myślenie to mit, a nie złożona wielowymiarowa i skomplikowana rzeczywistość społeczna (Szczęsny, 2003, s. 32-33).

Można wyłonić bardzo ciekawe trzy etapy i typy wykolejenia społecznego:

1. Pierwsze stadium cechuje poczucie odrzucenia, niezaspokojenie potrzeby emocjonalnej. Dziecko reaguje buntem, agresją antyspołeczną, reakcjami negatywnymi oraz narastającą agresją wobec rodziców.
  - Zwichnięta socjalizacja - nieprzystosowanie społeczne w różnych formach, nieodpowiednia opieka rodzicielska lub brak jej, odrzucenie emocjonalne oraz inne zaniedbanie społeczne i pedagogiczne.
2. Drugie stadium charakteryzuje się utrwaleniem wrogich reakcji wobec osób znaczących i autorytetów, jak również odrzuceniem wszelkich form wyrażających więź uczuciową z innymi ludźmi.
  - Demoralizacja - dziecko prawidłowo zsocjalizowane dostaje się pod wpływem innej obyczajowości i kultury, następuje proces który sprawia przewartościowanie wartości tradycyjnych na konto nowych, do których dziecko nie potrafi się w pełni dostosować.
3. W trzecim stadium dziecko autonomizuje się w działalności antyspołecznej, które stanowi źródło przyjemności i satysfakcji, wiąże się z gangami i grupami chuligańskimi, a nawet przestępczymi.
  - Socjalizacja podkulturowa-jednostka wchodzi w związek z wartościami i normami podkultury, która jest w opozycji do szerszej kultury społecznej (Pytko, 2000, s. 92-93).

Została opracowana teoria przez Bandurę i Waltersa wyjaśniająca zachowania antyspołeczne, które pojawiają się w konsekwencji frustracji potrzeby zależności emocjonalnej. Frustracja ta przejawiająca się we wczesnym dzieciństwie brakiem serdecznej opieki ze strony któregośkolwiek z rodziców staje się czynnikiem pobudzającym je do wrogości i agresji. Zachowanie te przynoszą dziecku redukcję napięcia z tego też względu pojawiają się tendencje do agresywnych zachowań w sytuacjach kłopotliwych (Pytko, 2000, s. 95). Negatywne zachowania są dwuaspektowe, tzn. że mają naturę socjologiczną i psychologiczną (Urban, 2000, s. 37).

3. Zaburzenia w zachowaniu w kontekście środowiska rodzinnego

„Większość norm i wartości jest przyswajana przez dziecko w przebiegu normalnej socjalizacji poprzez uczenie się i naśladowanie osób dorosłych” (Pytka, 2000, s. 95).

Bandura w swojej teorii społecznego uczenia się podaje, że źródłem informacji dla dziecka jest najpierw rodzina, jak również grupy rówieśnicze, środowisko sąsiedzkie oraz środki masowego przekazu (Stelmach, 2001, s. 156). Niezastąpioną rolę w wychowaniu dziecka odgrywa rodzina i stosunki w niej panujące. A mianowicie atmosfera otwartości, miłości, okazywanie uczuć, które pomagają w normalnym rozwoju dziecka. W niej dokonuje się rozwój osobowości młodego pokolenia oraz powolne kształcenie i stawanie się członkiem danej społeczności, jak również przygotowanie do określonych ról społecznych (Wolińska, 2000, s. 46). Rodzina jest niezastąpiona we wprowadzaniu młodego człowieka w system wartości, natomiast w mniejszym stopniu ma wpływ na wprowadzanie go w pełnienie ról społecznych (Hałaj, 2000, s. 86). Jednak dość często przyczynia się ona do zgubnego w skutkach procesu wykołejenia własnych dzieci i wzmocnienia w nich niewłaściwych zachowań (Stelmach, 2001, s. 155-156).

Rodzina realizuje system wychowawczy dziecka dwutorowo: pierwszy - jako świadomą działalność wychowawczą, drugi - sposób niezamierzony poprzez różne czynności i zdarzenia oraz przez wzajemne stosunki wszystkich członków rodziny (Wolińska, 2000, s. 40). Z tego też względu może być zagrożeniem dla normalnego i prawidłowego rozwoju dziecka. Sytuacje sprzyjające temu to: ubóstwo materialne, problemy alkoholowe, przemoc w rodzinie, osłabienie więzi rodzinnych (Szczęsny, 2003, s. 37).

Jeśli Rodzina nie spełnia swojej funkcji wychowawczej i społecznej można pomóc młodemu człowiekowi poprzez zwrócenie jego zainteresowań na inne instytucje takie jak świetlice środowiskowe, szkolne, zajęcia pozalekcyjne, które są nastawione na rozwijanie zainteresowań dzieci oraz pomoc w nauce, itp. Spotkałam się z dziewczyną w wieku gimnazjalnym gdzie w rodzinie dysfunkcyjnej przyjęła rolę kozła ofiarnego. Nie widziała w sobie nic dobrego. Poprzez przychodzenie do świetlicy i pomoc w codziennym sprzątnięciu po zajęciach poczuła się odpowiedzialna za sprzątnięcie i porządek w kuchni u siebie w domu na co w pozytywny sposób zwróciła uwagę jej mama.

M. Ziemska wyróżnia cztery właściwe i niewłaściwe postawy rodzicielskie wobec dziecka (Wolińska, 2000, s. 42-43).

Lp.	Postawa rodzicielska pozytywna Względem dziecka	Postawa rodzicielska negatywna względem dziecka
1.	akceptacja dziecka takim, jakie jest	odtrącenie, dystans uczuciowy i emocjonalny
2.	współdziałanie, czyli włączanie dziecka w sprawy rodziny	unikanie, obojętność uczuciowa rodziców
3.	dawanie dziecku właściwej dla jego wieku swobody	nadmierne chronienie, nadopiekuńczość
4.	uznawanie praw dziecka w rodzinie	nadmierne wymagania, zmuszanie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Wolińska, 2000, s. 42-43

4. Społeczne uczenie się zachowań agresywnych

Wielu badaczy zajmującymi się problemem agresji wśród dzieci i młodzieży zauważyło, że znaczny wpływ na ich negatywne zachowania mają oglądane filmy i programy zawierające sceny stosowania przemocy, które wzmagają agresywność w odbiorcach (Wolińska 2000, s. 30). Stanowi to dla dzieci duży procent uczenia się agresywnych skryptów (wzorców) oraz zwiększa ryzyko przypominania skryptów już wyuczonych, jak również może spowodować gratyfikacje lub usprawiedliwienie stosowania agresywnego zachowania (Wolińska, 2000, s. 30-31) oraz zaburzenia we właściwym rozpoznawaniu dobrych i złych zachowań. Do tego można zaliczyć muzykę nakazującą bunt, czasopisma o negatywnych treściach, które często są źródłem naśladowania przez młodzież (Hałaj, 2000, s. 84).

Istotę nieprzystosowania społecznego oraz niebezpieczeństwo patologii można określić mianem braku wykształcenia się skutecznych mechanizmów kontrolnych u dzieci, opanowujących i powstrzymujących realizację uczuć generowanych przez instynkty i domagających się natychmiastowej realizacji (Urban, 2000, s. 36).

Omawiany wcześniej przeze mnie przypadek dziewczyny nieprzystosowanej społecznie w niektórych sytuacjach jest o tyle ciekawy, że w pierwszej klasie gimnazjum stwarzała poważne problemy wychowawcze w szkole, a szczególnie na lekcji religii, gdzie ksiądz nie dawał sobie z nią rady. Poprzez systematyczną pracę wychowawczą w świetlicy jak również przez rozmowy indywidualne, zaczęłyśmy angażować ją w pozytywne role

w przedstawieniach. Mogła zaprezentować się od strony pozytywnej nawet przed swoją szkołą i rodzicami, ponieważ jasełka były przedstawiane również w gimnazjum. Otrzymała dużo pozytywnych pochwał nawet ze strony dyrektora szkoły. W trzeciej klasie zaczęła więcej pracować przygotowując się do zajęć nawet przypominając o zadaniach domowych. Nosila zeszyty i jako jedna z pierwszych zaliczyła całą wiedzę potrzebną do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Została pochwalona przez księdza który już nie miał z nią najmniejszych problemów na lekcji.

Na zakończenie należy podkreślić, że problem nieprzystosowania społecznego a co za tym idzie podejmowanie czynów przestępczych przez dzieci i młodzież jest pytaniem

(...) o rolę i rozwijanie kontroli wewnętrznej w resocjalizacji, o współczesne podkultury młodzieżowe i ich nie akceptowane społecznie przejawy (Szczęsny, 2003, s. 38-39).

Nie jest dobrym rozwiązaniem, aby karać dzieci coraz surowiej i budować nowe więzienia. Lepszym rozwiązaniem jest dobra profilaktyka, aby było jak najmniej ludzi stanowiących zagrożenie dla drugiego człowieka i całego społeczeństwa. Bardzo często profilaktyka jest słabo rozwinięta z powodu braku pieniędzy (Szczęsny, 2003, s. 39).

Nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży stanowi poważne zagrożenie w dzisiejszym zglobalizowanym świecie i naszej społecznej przyszłości. Zagrożenie społeczne wypływająca z tego faktu stanowi wyzwanie dla naukowców i badaczy społecznych. Należy szukać coraz to nowych form pomocy szczególnie profilaktycznej wśród dzieci i młodzieży. Resocjalizacja jest nastawiona przede wszystkim na zwalczanie przestępstw, a w mniejszym stopniu na zapobieganiu zagrożeniom w ich powstawaniu (Szczęsny, 2003, s. 39). Dlatego warto wspierać wszelkie działania profilaktyczne i zachęcać do tego innych.

Bibliografia

Hałaj, J.B. (2000). Przystępczość nieletnich w okresie transformacji. W: F. Kozaczuk. M. Radochońska (red.). Aktualne problemy pedagogiki resocjalizacyjnej i patologii społecznej (s. 81-96

Kozaczuk, F. (2006). Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykołejania społecznego. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Pytka, L. (2001). Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

Radochoński, M. Perenc, L. (2000). Rozwój osobowości antyspołecznej w ontogenezie. W: F. Kozaczuk. M. Radochońska (red.). Aktualne problemy pedagogiki resocjalizacyjnej i patologii społecznej (s. 45 – 69) Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Stelmach, J.(2001). Rodzinne uwarunkowania przystępczości nieletnich – analiza wyników badań. W: B. Urban (red.). Społeczne konteksty zaburzeń w zachowaniu (s.155 – 168). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Szczęsny, W.W. (2003). Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki. Warszawa: wydawnictwo Akademickie „Żak” .

Urban, B. (2000). Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Wolińska, J.M. (2000). Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.